

SEGUR

Els fronterers gironins, uns migrants molt especials

DAVID COMAS I VILA

Existeix una variada casuística de mobilitat entre banda i banda de la frontera gironina. Una casuística que no és recent, que ha anat canviant la seva intensitat i les seves característiques al llarg del temps. El contraban, el pasturatge, l'assistència a festes majors, els matrimonis mixtos, són fenòmens de mobilitat amb una llarga tradició a la zona fronterera gironina, de Portbou a Meranges, de Cervera a Bourg-Madame. Les compres als grans centres comercials de Perpinyà o Andorra; l'escapada també a Perpinyà (ja fa alguns anys) per gaudir de films

pornogràfics aleshores prohibits a l'Estat espanyol; la massiva afluència de turistes francesos a la Badia de Roses, cada cap de setmana, són fenòmens de mobilitat més recents. Lluny d'abastar totes les expressions de mobilitat fronterera, el nostre comès serà la presentació d'un tipus poc conegut i molt especial de migracions. El més específic de la zona fronterera gironina, la dels anomenats "treballadors fronterers".

Primerament, definirem qui son, fixant-nos en la seva especificitat. Segonament, repassarem la legislació que regula (que pretén regular) tals migracions. En tercer lloc, descriurem les magnituds del fenomen a les comarques gironines. Tancarà l'escrit un apartat de síntesi i resum.

La mobilitat té una llarga tradició a la zona fronterera

Els treballadors fronterers. Una definició

La lletra de les definicions de "treballador fronterer" varia força d'un Estat a l'altre del món. Els diferents governs, cercant regular la relació laboral entre els empresaris d'un primer país i els assalariats d'un segon país, han vingut elaborant, durant la segona meitat del segle XX, diferents marcs legals al respecte. No obstant la varietat de detalls, l'esperit bàsic que, a Europa occidental almenys, tenen en comú és prou clar: "és treballador fronterer qui, conservant la seva residència en la zona fronterera d'un primer estat, ocupa un lloc de treball en la zona fronterera d'un segon estat, sempre que retorni diàriament o setmanal a la seva residència en el pri-

Mobilitat". Tampoc el fet de creuar una frontera estatal fa que siguin un fenomen únic, ja que formen part dels centenars de milers anuals de migrants internacionals del món. Ni, per últim, el fet de salvar una distància espacial significativa (diàriament o setmanal) entre el lloc de residència i el lloc de treball fa als "fronterers" diferents dels migrants pendulars. La seva especificitat no rau en cadascun dels seus tres trets essencials, sinó en la seva conjugació. Més encara, tanmateix, la nota diferencial dels "treballadors fronterers" és que el seu lloc de treball i el seu lloc de residència estan separats per una frontera estatal, que és abans de res el límit de dos sistemes polítics diferents. De dues sobiraniaes estatals, dues regulacions jurídiques, dos mercats econòmics i dos mercats laborals diferenciats. A diari, o setmanalment, els "fronterers" s'adapten a dues regles de joc, les d'un i les de l'altre cantó de la frontera. Dues pressions fiscals i dues ofertes de prestacions estatals de serveis i benestar; dos nivells d'ingressos i dos sistemes de preus. Treballar a Perpinyà, per exemple, cobrant en francs francesos, pagant les retencions laborals franceses. I viure a Figueres, per exemple, comprant en pessetes i rebent les prestacions de la Seguretat Social espanyola. Com es pot intuir, conviure ambdues sobiraniaes estatals és un fet prou significatiu. Com diu Claude Raffestin, "l'efecte d'una frontera sobre el territori adjacent, sobre els seus habitants, es fa especialment manifest sobre els migrants fronterers, aquest domini d'anàlisi privilegiat en les zones frontereres (RAFFESTIN, C., 1974, p. 14).

En síntesi, doncs, els fronterers són un fenomen migratori molt específic. En tant que són un punt de contacte quotidià entre dues zones (frontereres) i dues poblacions (frontereres) profundament determinades pels complexos efectes de la ratlla estatal que les separa.

El marc legal

Com la majoria de qüestions transfrontereres, pertoca a l'Estat espanyol la competència de regular la circulació dels treballadors fronterers gironins. Dos són els organismes estatals que exerceixen la tutela estatal: el Govern

AHCC

La duana de Puigcerdà

mer estat" (RICQ, Ch., 1981, p. 21). On rau, ens podem preguntar, l'especificitat dels "fronterers"? En efecte, contemplats en el conjunt de la mobilitat més característica de les societats capitalistes, la generada per l'assalarització de la població (CARDELUS, PASQUAL, 1980), no representen cap tret diferenciats. Encaixen perfectament en la lògica dels grans corrents migratoris del món industrialitzat contemporani, com una expressió més del procés que Wilbur Zelinsky va anomenar, fa un parell de dècades, "Transició de la

Civil de Girona, que estén la "Tarjeta de Circulación Fronteriza", a efectos de control policial duaner. I el segon, la Delegació del Ministeri de Treball, lliurant el "Permiso de trabajador fronterizo". Ambdós documents es complementen mútuament i són tots dos necessaris per legalitzar la condició de treballador fronterer. Les dues institucions, en aquest aspecte, mantenen una estreta col.laboració. Els textos legals que estableixen tal funcionament formen part dels acords bilaterals en matèria de Seguretat Social i migracions entre els estats francès i espanyol. El primer acord que tracta el tema data de gener de 1961 ("Acuerdo con Francia sobre trabajadores fronterizos, 25 de enero de 1961", B.O.E. 21 de març de 1962), i ha estat desenvolupat en diverses disposicions posteriors³. A l'article 1 s'especifica que "Por trabajadores fronterizos se entenderán los súbditos franceses y españoles que, conservando su residencia en la zona fronteriza de uno de los dos países, a la que regresan, en principio, cada día, están autorizados a ir a trabajar, como

fronterera gironina està clarament pensada d'esquenes a la realitat territorial. Es una definició estàtica, unidimensional, que poc té a veure amb el dinamisme de la realitat. No contempla l'abast real de la zona fronterera gironina. Els vessants funcional, econòmic i social no s'hi han tingut en compte. "L'extensió d'una zona fronterera no pot ésser fixada sense analitzar els efectes susceptibles d'afectar-la" (RAFFESTIN, 1974, p. 12). En segon lloc, no hem de perdre de vista que introdueix un biaix social prou pesant, quan limita l'estatut de fronterer a la part legalment assalariada del col·lectiu. Dos grans grups de migracions frontereres laborals es queden al marge: els empresaris i els "professionals liberals", i els "assalariats submergits". Això ens remet directament a assenyalar que les migracions frontereres reals no estan ni comptabilitzades ni regulades en la seva totalitat. I a distingir entre "migrants fronterers", un concepte que engloba tot el fenomen, i "migrants fronterers legalment assalariats", una part del fenomen.

DATAR

asalariados, en la zona fronteriza del otro país". La "zona fronteriza" queda definida per una llista de municipis compresos en una franja imaginària de 10 kms. a cada cantó de la frontera entre els dos estats. Una cinquantena de municipis gironins (quasi tota la Cerdanya, part del Ripollès, un municipi de la Garrotxa i part de l'Alt Empordà) hi són inclosos. Vegeu la TAULA 1 i el MAPA 1.

El marc legal vigent mereix dos comentaris crítics. En primer lloc, la geometricitat en la definició de la zona

Les magnituds del fenomen

El fenomen dels fronterers gironins no s'emmarca només en les últimes tres dècades, període de la seva parcial regulació. Es quelcom tan vell com vella és la frontera estatal. Si consultem els treballs que, amb més o menys profunditat, en fan referència (GORON, 1933; FORNIER, 1969; DEFFONTAINES, 1967; BERNARD, 1972; TULLA, 1977; ARMENGOL, BENET, 1979; SORRIBES, 1988), veurem primerament que de fronterers gironins n'hi ha hagut

Les grans superfícies comercials de Catalunya Nord són un centre d'interès per als que traspassen la frontera

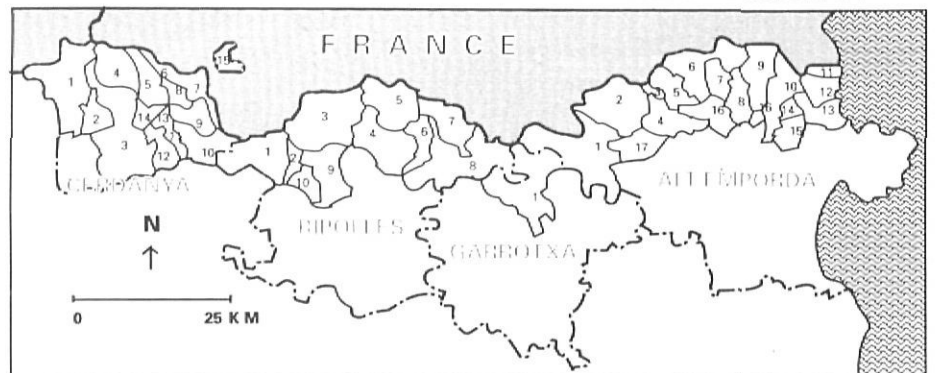
sempre. En segon lloc, que la manca de dades estadístiques ha estat una lamentable constant històrica. I, en tercer lloc, que els fronterers gironins mai han assolit, exceptuant moments ben puntuals, grans magnituds⁴.

A l'actualitat, els fronterers gironins legalitzats no arriben, en total, a les 300 persones, segons dades del Govern Civil i de la Delegació de Treball de Girona. Les mateixes fonts assenyalen que entre 1962 i 1988 el nombre acumulat de treballadors fronterers ha estat de poc més de 2.000, incloent-hi els 300 ja citats. La primera lectura, òbvia, és que, en total, els fronterers gironins legalitzats són un fenomen de poca magnitud. Desagregats pels tres possibles passos fronterers (deixant a part el Coll d'Ares), però, s'observa que el 70% d'ells travessen la frontera a Puigcerdà; que el 20% ho fa per Portbou; mentre el 10% restant ho fa al Pertús (vegeu MAPA 2). Es a dir, que són pocs, però es concentren especialment a Puigcerdà, rondant les 200 persones. La xifra actual, de l'any 1988, és menor que la que Emile

Fornier ens donà per l'any 1967, de 300 fronterers creuant a Puigcerdà, treballant en la construcció o en el servei domèstic a la Cerdanya Nord⁵ (FORNIER, 1969, p. 236). Ni aleshores ni avui, el fenomen revestia grans magnituds. La segona lectura d'aquestes dades, implícita, és que no ha existit ni existeix un flux de fronterers francesos legalitzats cap a la zona fronterera gironina. Els fluxes de fronteres legalitzats són unidireccionals. A tota la frontera estatal amb França, de Portbou a Irun, podem trobar la mateixa tendència (pel cas basc, vegeu LABORDE, 1969), essent el factor explicatiu principal, però no l'únic, essent la millor remuneració laboral a l'Estat francès. No obstant, en el futur proper pot esdevenir-se una certa diversificació en el fenomen, com de fet ja està succeint al País Basc⁶.

I, tercera lectura, recalcar que la legalització dels treballadors fronterers no abarca tot el col·lectiu de migrants fronterers. El fet que només uns 30 fronterers gironins registrats creuin la frontera per la Duana de la Jonquera (amb la d'Irun, recordem-ho, la princi-

LEGISLACIÓ I TERRITORI : LA ZONA FRONTERERA GIRONINA

CARTOGRAFIA: VINCENT VERHULST

ELABORACIÓ PROPRIA A PARTIR DE "ACUERDO CON FRANCIA SOBRE TRABAJADORES FRONTERIZOS" 1962

NOTES:

1.- L'autor ha contret múltiples deutes amb les persones que l'han ajudat a apropar-se al fenomen fronterer gironí, a les quals vol agrair la seva atenció. En primer lloc, a Angels Pascual de Sans, per haver-lo iniciat en el tema, allà per l'any 1988; a la Delegació a Girona del Ministeri de Treball i al Govern Civil de Girona, per les dades facilitades; a Ma. Francesca Ros, a Maritell Diumenjo i Nel·lo, per l'àrida recerca de documentació sobre el cas andorrà; amb Joan Nogué i Font, per uns comentaris a temps; a, finalment, una llarga llista de coneguts i amics que viuen a la zona fronterera gironina, per haver respost a tantes preguntes.

2.- De fet, és un doble funcionament molt semblant al seguit amb els residents estrangers a l'Estat espanyol. (Cf. la Llei Orgànica 7/85, "Derechos y libertades de los extranjeros en España", coneguda com la "Llei d'Estrangeria").

CERDANYA

- 1 LLES
- 2 PRULLANS
- 3 BELLVER
- 4 MERANGES
- 5 GER
- 6 GUILS DE CERD.
- 7 PUIGCERDA
- 8 BOLVIR
- 9 FONT. DE CERD.
- 10 ALP
- 11 DAS
- 12 URUS
- 13 ISOVOL
- 14 P. I SAMSOR
- 15 LLIVIA

RIPOLLES

- 1 TOSSES
- 2 PLANOLES
- 3 QUERALBS
- 4 VILALL. DE TER
- 5 SETCASES
- 6 LLANARS
- 7 MOLLO
- 8 CAMPRODON
- 9 RIBES DE FRESER
- 10 CAMPelles

GARROTXA

- 1 MONTAGUT

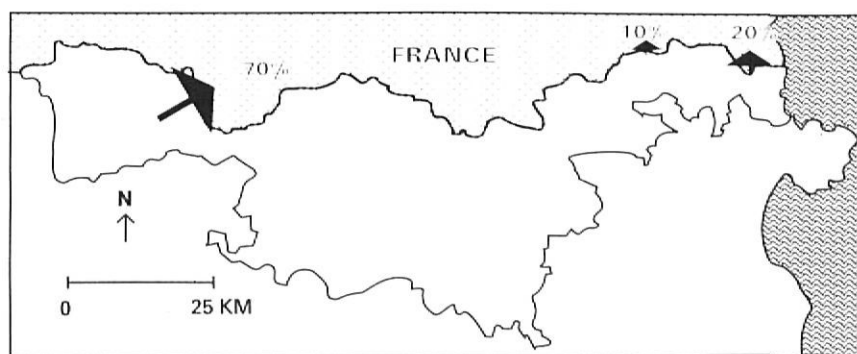
ALT EMPORDÀ

- 1 ALBANYA
- 2 MACANET DE C.
- 3 LA VAJOL
- 4 DARNIUS
- 5 AGULLANA
- 6 LA JONQUERA
- 7 CANTALLOPS
- 8 ST. CLIMENT S.
- 9 ESPOLLA
- 10 RABOS
- 11 PORTBOU
- 12 COLERA
- 13 LANCA
- 14 VILAMENISCLE
- 15 GARRIGUELLA
- 16 CAPMANY
- 17 ST. LLORENC M.

TAULA 1:

La Zona fronterera gironina, segons la legislació de migracions frontereres. Llistat de municipis
 FONT: "Acuerdo con Francia sobre trabajadores fronterizos, 25 de enero de 1961", B.O.E. 21 de març de 1962; i "Canje de notas de 3 de julio de 1964. Amplia zona fronteriza con Francia a efectos de trabajo y seguridad social", B.O.E. 15 de setembre de 1964.

ELS FRONTERERS GIRONINS ENREGISTRATS

CARTEGRAFIA VICENÇ VERDUELL. ELABORACIÓ PROPIA A PARTIR DE LES DADES FACILITADES PER LA DELEGACIÓ DE TREBALL DE GIRONA I EL GOVERNENT, 1989.

↑ = % DEL FRONTERERS ENREGISTRATS, 1989.

pal de tot l'Estat espanyol) indica a les clares la deficiència de les dades oficials. Bona part dels habitants de Darnius, Agullana, Capmany o la Jonquera, per exemple, tenen algun conegut o familiar treballant a França i conservant la seva residència a aquest cantó de la ratlla. Es una pràctica comuna dels migrants fronterers empordanesos fer constar que viuen i treballen a França, a efectes de disfrutar de les millors prestacions que ofereix la Seguretat Social gala. Al biaix conceptual i estadístic introduït per la legislació, s'hi afegeix encara un segon biaix, gens menyspreable, el generat pel "fals empadronament" per part dels propis fronterers.

La suma de les tres lectures, per últim, fa patent que els fronterers gironins són un tipus poc conegut de migrants. Fa patent que la regulació jurídica del fenomen, que les fites protectores que la regulació enuncia, es queden en això, en simples fites encara per assolir. De 1962 fins avui, l'afirmació segons la qual "los trabajadores fronterizos disfrutarán de igualdad de trato con los súbditos del país en el lugar de trabajo" ("Acuerdo con Francia sobre trabajadores fronterizos, 25 de enero de 1961", B.O.E. de 21 de març de 1961), lema central de la regulació espanyola-francesa del fenomen, no ha estat res més que la proclamació d'un propòsit.

En resum

La frontera gironina no és una ratlla política impermeable als gironins que viuen en les seves zones adjacents. De fet, només ho ha estat en períodes ex-

cepcionals ben determinats. La progressiva assalariació de la població gironina i l'increment generalitzat de la seva mobilitat, han propiciat l'emergència contemporània d'un nou tipus de migració transfronterera: els "treballadors fronterers". L'Estat espanyol, fruit de l'obertura exterior del franquisme d'ençà 1959, va bastir una sèrie de mesures legals per regular el fenomen. Unes mesures elaborades d'esquenes als treballadors fronterers, d'esquenes a les zones frontereres. Unes mesures que, avui, són més anacròniques que mai.

Bona prova d'això és que els fronterers gironins enregistrats, els fronterers legalment assalariats hores d'ara no són sinó una mostra de l'abast real del transfronterisme gironí. Malgrat tot, cal pensar que les xifres reals (siguin quatre, cinc o sis cops més grans) no poden ser, en conjunt, de gaire volada. Siguin, en conjunt, tres-cents o mil cinc-cents, els que sí és altament rellevant és que els fronterers gironins es concentren espacialment en uns punts molt determinats de la frontera amb França. Allí, en les poblacions frontereres com Portbou, com la Jonquera, com Puigcerdà, és on els fronterers tenen una rellevància especial.

On els efectes de la frontera estatal imbueixen gran part de les esferes de la quotidianitat. Tenir un peu a la Catalunya Nord i un peu a la Catalunya Sud, malgrat poder llegir el mateix diari i parlar la mateixa llengua, no és una tasca senzilla. ↗

David Comas pertany al Departament de Geografia de l'Estudi General de Girona.

la frontera

3.- "Canje de notas de 3 de julio de 1964. Amplia zona fronteriza con Francia a efectos de trabajo y seguridad social", B.O.E. 15 de setembre de 1964. "Convenio y protocolo de 31 de octubre de 1974 con Francia sobre Seguridad Social", B.O.E. 24 de març de 1976. "Circular de 22 de mayo de 1978.

Normas administrativas para aplicación del Convenio de Seguridad Social con Francia para Trabajadores fronterizos", B.O. Ministerio de Sanidad y Seguridad Social, núm. 10, juliol de 1978.

4.- A tall comparatiu, a Centreeuropa, la xifra de fronterers legalitzats voltava a final dels anys 70 els 250.000 (RICQ, 1981, p. 9). A la frontera de Mèxic i EEUU, també en aquests anys, els fronterers legalitzats superaven els 100.000 (BRIGGS, 1983, pp. 227-232). A inicis dels anys 80, entre 80.000 i 95.000 fronterers (legals i il·legals) es desplaçaven a diari de Malaysia a Singapur (BATH, 1988, p.

75); a Sudamèrica. a final dels 70 els fronterers sumaven uns 400.000 (legals i il·legals) (BOHNING, 1984, p. 20).

5.- L'aproximació de Fornier contempla la globalitat de migrants fronterers, els legalment assalariats essent tan sols una part del tot. Com en molta literatura migratòria, el treball d'Emile Fornier ressalta les precàries condicions del fenomen: "tots els matins, els empresaris francesos que els lloguen, vénen a buscar-los a Bourg-Madame en camions per conduir-los als llocs de treball i tornar-los al vespre, de la mateixa manera, fins la frontera (FORNIER, 1969, p. 236).

6.- Recentment, l'especulació immobiliària a Irun i voltants, està provocant que centenars de bascos espanyols es traslladin a viure al País Basc francès. "Por primera vez en la història de esta frontera, el número de españoles que residen en Francia y trabajan en su propio país es superior al de aquellos compatriotas que viven de su trabajo en las poblaciones francesas limítrofes" (BARBERIA, 1989).

BIBLIOGRAFIA.

ARMENGOL, A., Benet, C., (1979), *Etude sur les travailleurs frontaliers au Principauté d'Andorre*. Perpinyà, multicopiats Institut d'Estudis Andorranes.

BARBERIA, J.L., (1989), "La frontera se debilita. La seducción francesa", *El País*, 4 de desembre de 1989, p. 26.

BATH, C.R., (1988), "Malaysia's Border Relations", *Journal of Borderlands Studies*, vol. III, núm. 1, pp. 69-81.

BERNARD, P., (1972), "Aspects de la circulation transfrontalière a l'Est d'Andorre", *Société Languedocienne de Géographie*, Vol. VI, fasc. 2, pp. 199-226.

B.O.E., (1962, 21 de març), "Acuerdo de 25 de enero de 1961 con Francia relativo a los trabajadores fronterizos".

B.O.E., (1963, 2 de febrer), "Acuerdo administrativo de 23 de noviembre de 1962 que modifica el artículo núm. 3 del Acuerdo administrativo núm. 5 concerniente al régimen de Seguridad Social de trabajadores fronterizos".

B.O.E., (1971, 4 de setembre), "Acuerdo administrativo de 15 de julio de 1971 de Seguridad Social de trabajadores fronterizos con Portugal".

B.O.E., (1976, 24 de març), "Convenio y Protocolo de 31 de octubre de 1974 ratificado por Instrumento de 13 de junio de 1975 con Francia sobre Seguridad Social".

BOHNING, W.R., (1984), "A Statistical Survey of economically Active Foreigners", *Stude in International Labour Migration*, London, Macmillan, pp. 16-25.

BRIGGS, V. M. Jr., (1983), "Foreign Labour

Programs as an Alternative to Illegal Immigration: A Dissenting View", BROWN, P. G., SHUE, H., (Eds.), (1983), *The Border that Joins: Mexicans migrants and U.S. responsibility*, Totowa, Rowman and Littlefields, pp. 223-245.

DEFFONTAINES, P., (1967), "Parallèle entre les économies de l'Ampourdan et du Roussillon. Le rôle d'une frontière", *Pirineos*, núm. 83-86, pp. 69-83.

FORNIER, E., (1969), "Les passages frontaliers en Cerdagne et Haut-Ariège", *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, núm. 2, pp. 225-242.

GORON, L., (1933), "Les migrations saisonnières dans les départements pyrénéens au début du XIX siècle", *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, pp. 230-272.

LABORDE, P., (1969), "Les travailleurs frontaliers sur la côte basque française", *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, núm. XL, pp. 243-252.

RAFFESTIN, C., (1974), "Elements pour une problématique des régions frontalières", *L'Espace Géographique*, núm. 1, pp. 12-18.

RICQ, Ch., (1981), *Les travailleurs frontaliers en Europe. Essai de politique sociale et régionale*, Paris, Anthropos.

SORRIBES, R.M., (1988), "La Seu: vila dels prestadomicilis", *Andorra 7*, desembre, pp. 6-7.

TULLA, A.F., (1977), "Les deux Cerdagnes. Exemple de transformations économiques asymétriques de part et d'autre de la frontière des Pyrénées", *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, vol. 48, núm. 4, pp. 409-424.